

Ուրեմն մենք պարտինք տեղի չտալ, չյուսահատիլ եւ չզիջիլ, ըսելով՝ «Այլեւս ամէն ինչ անյոյս է, շարունակելը իմաստ չունի»։ Մենք շարունակելու ենք աղօթել՝ հաւատալով թէ այն ինչ որ Աստուած ըրաւ իր ընտրեալներուն եւ սուրբերուն համար, կրնայ նաեւ նոյնը ընել մեզի համար, իր արդարութիւնը յախտեան թագաւորեցնելով այս աշխարհի վրայ, բայց մենք պարտինք միշտ աղօթել առանց յուսալուելու, առանց տեղի տալու։

Աստուածորդին ըսաւ. «Բայց երբ Մարդու Որդին կրկին աշխարհ գայ, արդեօք այս աշխարհի վրայ հաւատք պիտի գտնէ՞»։ Քրիստոսի հարցումը աշխարհի ի՞նչ վիճակի մէջ գտնուիլը չէ

միայն, այլ այդ օրերուն այս աշխարհի վրայ հաւատք գոյութիւն պիտի ունենա՞յ, եւ կամ աւելի նիշդը, արդեօք տակաւին պիտի գտնուի՞ն մարդիկ որոնք կը հաւատան եւ կ'աղօթեն։ Անիրաւ Դատաւորին առակը կոչ մըն է ուղղուած քրիստոնեաներուն չտկարանալու եւ շարունակելու յամառօրէն աղօթել հաւատով եւ վերացումով, որպէս զի վերջին դատաստանի օրը երբ ներկայանանք Աստուծոյ ահեղ ատեանին՝ Ան դատէ մեզ մեր հաւատքին արժեքափով եւ ի՞ր արդարութեամբ, որ իրա՛ւ է, արդար է եւ վե՛ր մեր մարդկային հասկացութեանէն. Ամէն։

ՆՈՒՐԷԱՆ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՔԱՐՈԶ Ս. ԷԶՄԻԱՄՆԻ ՏԱՃԱՐՈՒՄ

«Եւ այն վայրը Աստուծոյ տանար պիտի ըլլայ եւ բոլոր հաւատացեալներու խնդրանքներուն աղօթքի տուն եւ Քահանայապետութեան Աթոռ»։
(Ագաթանգեղոս, Հայոց Պատմութիւն, Տփղիս, 1909, էջ 387)

Ազգիս Վեհափառ Գարեգին Բ. Հայրապետի սրբատառ կոնդակին արձագանքելով, այս տարի կը նշենք Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճար՝ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Նաւակատեաց 1700-ամեակը։ Նոյնպէս Վեհափառ Հայրապետի տնօրինութեամբ, Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսները, իրենց Թեմական ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ եւ կամ առանձին, Ուխտի Ս. Պատարագներ կը մատուցանեն տարուան բոլոր Կիրակիներուն, որոնց ընթացքին անոնցմէ իւրաքանչիւրն իր ներքողը կը հիւսէ Ս. Էջմիածնի մասին։

Զեմ ուզեր այստեղ բնորոշումները կամ վերլուծութիւնները կատարել ըսուած

խօսքերուն, պատմութիւնը պիտի արձանագրէ եւ պէտք եղած գնահատականները տայ անոնց մասին, բայց որպէս ընդհանրացում կարելի չէ չհաստատել, թէ կատարուած ներքողականներու մեծ մասը գերադրական ածականներու համադրումներ են, որոնք նիշտ է, թէեւ կ'արտայայտեն եւթականին ապրումները եւ մօտեցումները, եւ սակայն շօշափելի իրագործումի մը, կամ պատմական իրողութեան մը փաստարկութեամբ, Մայր Աթոռի լինելութեան կամ Անոր առաքելութեան հիմնաւորումը չեն հաստատեր։ Տարբեր բանաձեւումով մը դրուած, ածականները երբեք չեն կրնար սահմանել գոյականի մը ամբողջական իմաստը,

անոնք չեն կրնար անոր էութեան նկարագիրը բացատրել, անոնք միմիայն կրնան գաղափար մը տալ գոյականի մը բարեմասնութեանց կամ բերութեանց մասին: Այս դիտակէտն մեկնած, նոյնիսկ ստորոգելիները կը բերանան ամբողջական նկարագիրը ներկայացնել տուեալ իրողութեան, գաղափարին, առարկային, իրին կամ նիւթին:

Այս դիտողութիւնը կ'ընեմ ոչ անպայման բերարժեւորելու նպատակով այն յարգանքի արտայայտութիւնները, որոնք կը կատարուին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նկատմամբ, բայց անոր համար, որ ըսուած խօսքերը մեծ մասամբ վրիպած են իրենց նպատակէն, որ է մատնանշել դերը եւ տեղը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նկատմամբ, բայց անոր համար, որ ըսուած խօսքերը մեծ մասամբ վրիպած են իրենց նպատակէն, որ է մատնանշել դերը եւ տեղը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հայ իրականութեան մէջ:

Այսօր երկար ներածականէ մը ետք, ջանամ իմ ըմբռնումն արտայայտել Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի աստուածահաստատ կոչումին մասին: Բայց, նախքան այդ, կ'ուզեմ խօսիլ այս պատմութեան նախընթացին մասին:

Աստուածաշնչական ջրհեղեղի պատմութեան աւարտին, մեր Հայրենիքի Արարատեան դաշտին վրայ, Աստուած հաշտութեան Իր Ուխտը կնքեց մարդկութեան հետ, ներկայացուած Նոյ Նահապետի անձով, հաշտութեան խորհրդանիշ կարգելով ծիածանի երանգաւոր համակարգը: Մինչեւ այսօր մարդկութիւնը անձրեւելու աւարտին, երբ երկնականարին վրայ կը տեսնէ ծիածանի ներկայութիւնը, Աստուծոյ խոստումին պատճառած հանդարտութիւնը կը զգայ իր հոգիին մէջ, ջրհեղեղի սպառնալիքին փարատում: Աստուծոյ պատժի ուժին չհացումը, Աստուծոյ

ներողամտութեան վկայութիւնը: Հաշտութեան այս Ուխտն ընծայուած էր մարդկութեան Աստուծոյ կողմէ, որպէս արտա-յայտութիւն Անոր սիրոյն մարդուն նկատմամբ եւ միանգամընդմիջտ Աստուծոյ սէրը մարդուն նկատմամբ դարձուցած յարաբերութեան նոր մակարդակ, փոխանակ երկիւղով պայմանաւորուած կապակցութեան: Այդ Ուխտին միջոցաւ մարդն ազատուած էր բնութեան կործանիչ սպառնալիքէն: Բայց մարդը, որ գերծ կը մնար զինք շրջապատող արեւաիրփներէն, կը շարունակէր տակաւին գերին մնալ իր կիրքերուն, իր տկարութեանց, ինքն իր անձով աշխարհը պայմանաւորելու իր ունակութեանց: Մարդուն սխալ հասկցուած այս ազատ գործելակերպն իր հոգիի ճախրանքին կաշկանդումն իսկ էր, որովհետեւ մարդը կը ստորադասէր իր հոգիին անսպառ կարելիութիւններն անցաւորի սահմանափակումներուն:

Աստուած, մղուած մարդը Տիրոջ կամփին մէջ ազատութեան առաջնորդելու Իր հոգածութենէն, դարերու ընթացքին դրկեց մարգարէներ եւ իլլումն ամենայնի նոյնիսկ Իր Միածին Որդին, որ եկաւ եւ խաչին վրայ մահը յանձն առաւ, ի սէր մարդու սկզբնական վիճակին մէջ վերականգման՝ յաչս Աստուծոյ: Աստուծոյ Որդիին մահէն ետք, Անոր Առաքելները Բանին Կենաց քարոզութիւնը կատարեցին նաեւ ի Հայս, բայց մարդն անտեսեց եւ չանսաց այս կոչին եւ հետեց Աստուծոյ կամփին:

Եւ ահաւասիկ դարեր ետք մարդ մը, որ ի սէր հաւատքին ի Քրիստոս յանձն առաւ տասներկու անպատմելի չարչարանքներ եւ որպէս գերագոյն պատիժ եւ տասներեքերորդ չարչարանք, արգելափակուեցաւ Խոր Վիրապի մոռացութեան ու խաւարին մէջ, տասնհինգ տարիներու ամենախիստ ճգնութեամբ,

ամբողջութեամբ հասնելով եւ տիրապետելով հոգիի ազատութեան, Հայոց արքունիքին եւ ժողովուրդին հետ եւ մէջ, վաթսունհինգ օրերու պահեցողութեամբ, ծովապահութեամբ եւ ֆարոգութեամբ, վերընծիւղեց «Աշխարհի լոյսն ի Հայս», որպէս զի բոլորը միասին հետամտին անհատի եսակեդրոն իղձերու կաշկանդումով, հոգիի ազատութեան՝ Աստուծոյ կամփին մէջ: Եւ երբ Արքան, արքունիքը եւ ժողովուրդը պատրաստ էին մտովի եւ հոգեպէս ըմբռնելու ոգեկան աշխարհի թելադրանքները, Մեծ եգնաւորի աչքերուն առջեւ պարզուեցաւ հոյակերտ տեսքը Աստուծոյ Որդիին, որ կ'իջնէր Ուխտի դաշտն Արարտեան, կրկնակի եւ Նոր Ուխտ մը կնքելու, այս անգամ արդէն զայն վերապահելով Թորգոմեան ազգի զաւակներուն, Իր պաշտամունքի վայրը հռչակելով Վաղարշապատ մայրաքաղաքի մէջտեղը, խփելով գետինն Իր ոսկի ուռով, ուրկէ այնտեղ դէպի երկինք խոյացաւ գմբեթաձեւ կառոյց մը, եւ կ'աւարտէր «գարմանալի, աստուածակերտ եւ սփանչելի» հրեղէն Աթոռով մը, որուն վրայ կը հանգչէր Տէրունական Խաչը: Յետոյ է, որ բացատրուեցաւ Մեծ Սուրբին իմաստն իր տեսիլքին մանրամասնութեանց, հրեղէն Աթոռի եւ Տէրունական եւ Տէրունական Խաչի պատկերները մեկնաբանելով որպէս մեծ ֆահանջապետութեան խորհրդանիշ:

Այս տեսիլքին միջոցաւ Աստուած իր կամքը յայտնեց Արարտեան Դաշտի քնակիչներուն, կառուցելու Իր փառաբանութեան տունը եւ Իրեն ուղղուած աղօթքներու տաճարը կերտելու եւ Իր Բանին ֆարոգութիւնը ղեկավարելու կեդրոնը հաստատելու այն վայրին վրայ, ուր Ինք դարեւր առաջ տուած էր Իր խոստումը մարդուն, չպատժել մարդը տարերային աղէտներով, որովհետեւ Իր

վերաբերմունքը մարդուն նկատմամբ պայմանաւորուած էր սիրով, որուն գերագոյն արտայայտութիւնը հանդիսացաւ Իր իսկ Որդիին ինքնակամ զոհաբերութիւնը՝ Աստուածային սիրոյ Խորհրդանիշ եւ Նոր Ուխտի յայտարար անարգ Խաչափայտին վրայ:

Աստուած հաստատեց Իր աղօթքի տունը Վաղարշապատի մէջտեղը, այնտեղը միաժամանակ յայտարարելով մշտական կայան Իր հօտը վերահսկող Քահանայապետութեան: Աստուծոյ հաստատած այս ֆահանջապետարանը կոչուած էր առաջնորդելու Իր ժողովուրդը պատմութեան խաղաղ եւ նաեւ դժնդակ բոլոր պայմաններու եւ ժամանակներու ընթացքին: «Եւ տեղին այն լիցի», կը վկայէ հրամայուած, հրաշապատում այդ տեսիլքը նկարագրող մատենագիրը:

Կիրարկուած՝ սխալ սկզբունք մը սակայն, ուր Եկեղեցւոյ դերը կը ստորադասուի պետութեան, իր ժխտական հետեւանքն ունեցաւ Մայր Աթոռի պատմութեան եւ գործունէութեան վրայ: Երբ մեր պետութիւնն իր պարտականութիւնը կատարելու յանձնառութեան մէջ տկարացաւ, դարձաւ Եկեղեցիին, որպէս զի զօրավիգ ըլլայ Ան իրեն, վստահութիւն ներշնչելով ժողովուրդին պետութեան նկատմամբ: Այս էր պատճառը, սեղմ տողերու մէջ, որ հարկադրեց Մայր Աթոռը լքել աստուածահաստատ Իր կայքը եւ աստանդական կեանք մը վարել, մեր պատմական հսկայ Հայրենիքին եւ անոր յարող հայաքնակ եւ ինքնիշխան տարածքներուն վրայ:

Կրնան ոմանք տարակուսիլ եւ համաձայն չըլլալ վերեւ նշուած Եկեղեցի-պետութեան յարաբերութեան մեկնաբանութեան՝ պնդելով, որ Եկեղեցին ինքն է, որ ուզեց անպայման խցկուիլ պետութեան կողքին, անկէ օգուտներ փառելու նպատակով, որ սակայն երբեք չի

համապատասխաններ իրողութեան: Իմ կարծիքով, Եկեղեցին հարկադրուեցաւ պետութեան կողմէ նման քայլի մը դիմել: Այլապէս Մայր Աթոռի ոչ մէկ Գահակալ պիտի ուզէր նման վիճակի մը մատնուիլ եւ լքել աստուածահաստատ իր կայքը:

Այս է պատճառը, որ Դուին (484(5)-927թթ.), Արգինա (947-1001թթ.), Անի (1001-1051թթ.), Սեբաստիա (1051-1062թթ.), Թաւրուս (1062-1065թթ.), Ծամնդաւ (1066-1090թթ.), Քեսունի Կարմիր վանք (1090-1116թթ.), Ծովք (1116-1149թթ.), Հոռովկա (1149-1292թթ.) եւ Սիս (1293-1441թթ.) բնակավայրերը կ'առնէին իրենց գիրենց Հայոց Հայրապետութեան, Քահանայապետութեան հետ: Իմաստուն եւ հանճարեղ Հայրապետներ երբեք չեն պակսած Հայ Եկեղեցւոյ մէջ, ուր որ ալ կայ հաստատած ըլլալ անոր կեդրոնը: Հարցը Հայրապետներու ձիրքերը կամ կարողութիւնը չէ: Հարցը աստուածահաստատ սկզբունքի անտեսումն ու մոռացութիւնն է: Մենք չէինք կրնար աւելի գեղեցիկ եւ տրամաբանական պատմութիւն մը հնարել: Կեդրոնը կը հաստատուի ժողովուրդի սրտին վրայ, երկրի մը պորտատեղին: Արարատեան դաշտը ոչ միայն սրբավայր, այլեւ երկրի բարախող սիրտն իսկ է: Ազգաբանգեղոս պատմութիւն յերիւրող անձ մը չէ, ան կը վկայէ Աստուծոյ ցուցմունքին, մատնանշումին մասին միայն, որ աստուածատուր ըլլալէ անկախ՝ նաեւ է իմաստուն եւ տրամաբանական:

Սրտի ցաւով պէտք է արձանագրել այսօր այն իրողութիւնը, որ վերելնշուած Հայրապետական կայաններէն ոեւէ մէկը, բացառութեամբ կիսաւեր եւ լքուած Աղթամարին, այսօր նոյնիսկ կայուն չէ: Զեմ համարձակիր աւելին ըսել կամ ենթադրութիւններ կատարել: Իւրաքանչիւրդ բացատրութիւններ

հայթայթեցէ՛ դուք՝ ձեզի՝ առ ի համոզում ճշմարտութեան եւ առ ի հանդարտութիւն մտաց:

Հայ ժողովուրդի եւ Հայոց երկրի պատմութեան ամենանկուն եւ անյուսալի մէկ պահուն հոգիի բացառիկ արիութիւն եւ տեսական կը պահանջէր նախաձեռնել Մայր Աթոռի փոխադրութիւնը դէպի իր աստուածահաստատ կայքը 1441 թուականին՝ այն հաստատ համոզումով, որ Մայր Աթոռը պիտի կարենայ իր պարտականութիւններն առաւել նախանձախնդրութեամբ եւ յաջողութեամբ ի կատար ածել իր բնահողին վրայ, քան էր պարագան Կիլիկիոյ բազմամարդ, բայց ապերասան միջավայրին մէջ:

Մայր Աթոռի պատմութիւնն անցեալ հինգ եւ աւելի դարերու ընթացքին եկաւ հաստատելու տրուած որոշումին խելամտութիւնը, հակառակ մարդկային սայթափումներուն, որոնք յատկանշեցին Մայր Աթոռի ալ ղեկավարութիւնը ժամանակ առ ժամանակ:

Առաքել Պատմիչի խօսքը՝ «Քանզի ի վերայ Աջին եւ Էջմիածնի ամենայն ազգն հայոց կապեալ կան» (Առաքել Դարբիժեցի, Գիրք Պատմութեանց, Լ.Ա. Խանլարեան, 1990 զուտ ժէ, էջ 182, տող 15), բաղձանքի մը արտայայտութիւնը չէ միայն այլ իրական վերաբերմունքի անպակաս մեկնաբանութիւնը: Մայր Աթոռի վերադարձն իր հաստատատեղին՝ Աստուծոյ միջամտութեամբ իրականացուած սխրանք մըն էր, որ ստացաւ իր արժանի արգասիքը, հող պատրաստելով Հայրենիքի վերականգնման: Դարեր շարունակ հայաթափուած Հայրենիքը դժուարութեամբ, դժկամութեամբ, բայց տակաւ, վերաբնակուեցաւ մեր ժողովուրդի հոծ բազմութիւններով: Մայր Աթոռը հանդիսացաւ առինքնող այն մագնիսը, որուն ձգտեցան հայութեան

քեկորները հանգրուան առ հանգրուան: Աստուածատուր հրաշք մըն էր կատարուածը: Այլապէս ինչպէ՞ս կարելի է մեկնաբանել ձգողականութիւնը երկրի մը, որ պետութիւն չունէր: Այս տեսակետէն դիտուած, ինչո՞վ կ'արդարանայ եկեղեցւոյ Կեդրոնին պետական նստավայրեր տեղափոխելու պատրաստակամութիւնը: Նկունու տկար, քայց եւ այնպէս իր առաքելական կոչմամբ եւ գիտակցութեամբ առկայ, Մայր Աթոռն իր կարելի լաւագոյնն ի գործ դրաւ՝ մեր ժողովուրդի ազգային ձգտումները յաջողութեամբ պսակելու գործին: Մեր պատմութեան ընթացքին, յատկապէս վերջին երեք դարերուն, Աստուած մի քանի անգամ նուիրաբերեց, ընծայեց մեր Հայրենիքը մեզի եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, Արարտեան դաշտավայրի մէջ իր անփոխարինելի դերակատարութիւնը ունեցաւ: Հայ ժողովուրդի նգնաժամային օրերուն, երբ ղեկավարութեան յաւակնող մարդիկ Թիֆլիս կամ Բաբու նստած տնօրինութիւններ կը կատարէին երկրի եւ ժողովուրդի մասին, Մայր Աթոռն այստեղ, այս հողին վրայ, գերագոյն գոհաբերութեանց գնով կը հոգար, կը մատակարարէր եւ կը խրախուսէր բոլոր անոնց, որոնք այդ վերաբերմունքներուն կարիքն ունէին: Նոյնիսկ սովետական բռնատիրութեան օրերուն, երբ տիրող համակարգին պատճառաւ վերապահութիւն եւ նոյնիսկ դժկամութիւն կը տիրապետէր Հայրենիքի նկատմամբ, Մայր Աթոռը հանդիսացաւ շաղկապող օղակ եւ երթեւեկութեան կամուրջ հայութեան երկփեղկեալ հատուածներու միջեւ եւ խթանողը ամրապնդման կապին, որ գոյութիւն առաւ Հայրենիքի եւ Սփիւռքի միջեւ: Մայր Աթոռը նոյնիսկ հեռատեսութիւնն ունեցաւ հրահրելու եւ ոգի ներշնչելու Հայրենիքի պաշտպանութեան

հրասայլերի շարասիւնի ձեռքբերման եւ հայրենադարձի անյետաձգելի նախաձեռնութեան:

Մեր պատմութեան կարելիութիւններով յագեցած այս օրերուն, դարձեալ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն է, որ կը շարունակէ պատմական աստուածատուր իր առաքելութիւնը, կեդրոնաձիգ իր ներդրով հրապուրելու եւ խթան հանդիսանալու Հայրենիքի վերաշինութեան եւ ծաղկումի աշխատանքներուն: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն առաջին հանգրուանն է ներքաշելու բոլոր անոնք, որոնք իրենց ազգի քարեկեցութեան, քարօրութեան եւ քարգաւանման մտահոգութիւնն ունին:

Աստուածը նտրեալ, աստուածապարգեւ եւ աստուածակառոյց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն իր գոյութեան ամբողջ ընթացքին ինքն իր մէջ մարմնաւորեց եւ հանդիսացաւ համադրման վայր հայ ժողովուրդի հոգեւոր ապրումներու եւ գոյութեանական մահառումներու աստուածահաստատ զոյգ առաքելութեանց: Հայ ժողովուրդի պատմութեան ամենայնուս հաստատական օրերուն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը հաւատքի ամրոց, սխրանքի քարձունք, ոգեշնչման փարոս, յոյսի կռուան, քաջալերութեան օրրան եւ սիրոյ աղբիւր դարձաւ մեր ժողովուրդի զաւակներուն համար՝ ամրութեան շաղկապ եւ օժանդակութեան միջոց ըլլալով աշխարհացրիւ մեր ժողովուրդի հատուածներուն միջեւ:

Օրհնեալ ըլլայ պահը եւ օրհնեալ ըլլան այն անձերը, որոնք օրհասական եւ նգնաժամային րոպէին մեր պատմութեան մէջ, անհատական տեսիլով եւ աստուածային թելադրութեամբ, վերականգնեցին Մայր Աթոռն իր աստուածանիշ կայքին վրայ, որպէս զի Աստուծոյ ցուցմունքին վերագործադրութեանց իրականացան

Անոր քարի տնօրինությունները մեր ժողովուրդի կեանքին ենթա:

Աստուածաշէն Դուն «տուն աղօթից խնդրուածոց եւ աթոռ քահանայապետութեան»։ Մայր Աստուածածնի Վերափոխման այս Տօնին, յանուն ներկաներուն կը դիմեմ Հովանաւոր Ս. Կոյսիդ՝ միջնորդական քարեխօսութեամբ զօրավիգ հանդիսանալ Քեզի, որպէս զի այս դժուար օրերուն շարունակես Քու պատմական աստուածահանոյ եւ աստուածակամ առաքելութիւնը մեր ժողովուրդի հոգեւոր եւ մարմնաւոր կարիքները

հոգալու Քու յանձնառութեանդ մէջ։ Թող Տէրը, առ ի գնահատութիւն մեր Ս. Եկեղեցիին, որ գիտակցելով իր քերացումին վերահաստատեց Մայր Աթոռն իր բնավայրին վրայ եւ առ ի վարձատրութիւն մեր Մեծ Խոստովանող եւ քաղաքաշար Սուրբ Գրիգոր Հայրապետին, Իր օրհնութիւնները շնայլէ Մայր Աթոռի Հայրապետին, միաքանութեան եւ անոր աշխարհացրիւ բոլոր զաւակաց վրայ, Իր փառին եւ մեր ժողովուրդի շինութեան համար. ամէն։

ՓԱՌԷՆ ԵՊՍ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

ՍՐՐՈՑ ՂԵԻՈՆԴԵԱՆՑ ՏՕՆ

«Ոչ ոք արկանէ ձեռն զմանով եւ հայիցի յետս, եթէ յաջողեալ իցէ արքայութեան Աստուծոյ։

Ղկս. Թ 62

Միխթարեան արքահայր Սրապիոն Վրդ. Ուլուխոնեան հայերէն աշխարհաբար քարգմանած է բնաբանս, այսպէս՝ «Ով որ ձեռքը մանին վրայ դնել վերջ՝ ետեւը կը նայի, Աստուծոյ արքայութեան յարմար չէ։»

Երջանկայիշատակ Շնորհի Դատրիարք Գալուստեան նոյնը աշխարհաբարի վերածած է այսպէս՝

«Ով որ իր ձեռքը մանի վրայ կը դնէ եւ ետեւ կը նայի, յարմար չէ Աստուծոյ արքայութեան համար։»

Արեւելահայերէն նոր քարգմանութիւնը՝ վաւերացուած լուսահոգի Տ. Վազգէն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմէ իր վախճանումէն մի քանի տարի առաջ՝ 1991ին նոյն համարը կը ներկայացնէ այսպէս։-

«Ոչ ոք իր ձեռքը մանի վրայ կը դնէ եւ ապա ետ կը նայի, եթէ յարմար է Աստծու արքայութեանը։ «Ի՞նչ է մանը։ Մալխասեանցի քացատրական քառարանը կու տայ երկու քացատրութիւն, որոնք զիրար կը լրացնեն։ Ըստ առաջինին, մանը արօրին վրայ հաստատուած կոթն է, զոր բռնելով, մանկալը ուղղութիւն կու տայ հողը ճեղքող խոփին։ Երկրորդ քացատրութեամբ՝ մանը հոմանիշ է գութան կամ արօր ըստած գործիքին։

Մեզմէ անոնք որ ծնած եւ մեծցած են Միջերկրական Մովու մօտ գտնուող երկիրներու մէջ, տեսած են երկրագործ մշակներ, որոնք գարնան մօտ արտեր կը հերկեն, գութան կամ արօր վարելով։ Այս մշակները մանկալներ են։ Անմահ երաժշտագէտ Կոմիտաս